

DEMUS ZSÓFIA

Egy ismerős hely átírása

DANYI ZOLTÁN, A DÖGELTAKARÍTÓ

Magvető Kiadó
Budapest, 2015.
264 oldal, 2990 Ft

Névtelen úr helyet foglalt a váróban és türelmesen várt, más már rég kopogtatott volna, de ő úgy tűnt ráér. A pszichológust meglehetősen zavarta kleptomániás páciense eszmecsereje a lejárt termékekről. Súlyosbította a helyzetet, hogy hadart és nehezen értette mondandóját, pedig már tíz éve, hogy ideköltözött New York-ból, de előfordult, hogy valamit nem teljesen értett. Alig várta, hogy Névtelen úrral beszélgethessen, aki átélte a délszláv háborút és rengeteget utazott, sőt még dögeltakarítóként is dolgozott. Rendkívül érdekesnek találta, de továbbra is félt, hogy nem minden szavát fogja érteni; pszichológus komplexusokkal – gondolta magában és elmosolyodott. Kérte, hogy helyezkedjen kényelembe és meséljen, amiről csak akar, szándékosan nem akarta vezetni a beszélgetést. Hirtelen kezdte el, majd sokszor megállt, és a pszichológus úgy érezte, nem mesél, hanem viszi magával.

Ez nem a történet része, bár bennem lejátszódott ez a jelenet a kötet olvasásakor, ugyanis befogadói figyelmem hamar egy pszichológus figyelmévé lényegült át, aki megpróbálja analizálni, hogyan lehet átélni, megtapasztalni a délszláv háború eseményeit, és minduntalan felteszi magának a kérdést, hogyan lehet mindezt feldolgozni. Aztán ez az olvasási mód hamar elfáradt, és nem is próbálkoztam tovább semmi hasonlóval, így válva „csak hallgatóvá”, mely úgy tűnt a legjobb (nincs más) választás.

„Meg lehet-e szabadulni a háború emlékeitől? Lehet-e mást tenni, mint nem megszabadulni tőle?” – ezek a kérdések olvashatók Danyi Zoltán *A dögeltakarító* című kötetének fűlszövegében. Hamar eldől ezeknek a kérdéseknek a sorsa, még a könyv elején, és gyorsan átfogalmazódik egyetlen kérdéssé: hogyan? Azonban hiába irányítjuk további kérdéseinket e kötet felé, válaszokat nem fogunk kapni, és rá kell jönnünk, hogy jól van ez így. *A dögeltakarító* című kötet egy emlékekbe, határok közé zárt ember története, akinek csak egyetlen helyre lenne szüksége. Csak egy helyre, ahol nyugodtan lehet pisálni.

Danyi Zoltán kötetében, a névtelen szereplő – a dögeltakarító, az üzemanyag tolvaj, a túlélő, de akárhogy nevezhetném – a délszláv háború emlékeit idézi fel a háború előtt és a háború után átéltekkel összekapcsolva egy szakadt, töredezett elbeszélésben, mely soha nem lesz kerek egész. Ez azonban egyáltalán nem zavaró, ugyanis ez az attitűd meglehetősen távol áll tőle: a történetnek nincs kimondottan eleje, a baj inkább az, hogy nincs vége sem, nincs hova megérkezni. A névtelen szereplő nem tudja, mit keres, nem tudja, hogy hol van az a hely, ahol nem szívódott a földbe a háború. Ez a hely persze nem konkretizált és talán nem is lokalizálható, sokkal inkább metaforikus. Ennek a keresésnek egyik formai jegye a szakaszosság, melyet egyrészt a kötetben lévő hét nagyobb egységgel érzékeltet, melyek kapcsolód(hat)nak ugyan, de ez nem szükségszerű. Ezek az egységek további kisebb-nagyobb részekre tagolódnak, az emlékezet folyamatát idézve. Másrészt a töredékesség, mint forma és az útkeresés, mint állapot szorosán összekapcsolódnak egymással. A dögeltakarító útja sokfelé vezetett: Berlin, Szeged, Belgrád, Budapest, de köztük Amerika is, mint az ígért földje, mely „Szerbiából nézve, maga volt a lehetetlen”. (16) Szerbia, vagy akkoriban még Kis-Jugoszlávia, a háború idején ketreche zárt mindent, és Amerika képzete csak még keserűbbé tette az elveszettség érzését. Ez a határ-tudat azonban testileg is megbénította, gyomorgörcsökkel kínozza minden egyes határátlépésnél, még ha nem is csinált semmi törvénybe ütközőt és sokszor csak átmeneti megnyugvást (megállót) jelentett például Berlin is, ahol – fingásait illetően – pillanatnyilag megszűntek korlátai. E testi fázisait végig rendkívül naturálisan és reálisan érzékelteti, és az a néhány szabad, vagy mondhatnánk biztonságos pillanat – amíg testi funkciói működnek – nem tart(hat) sokáig, ugyanis egy újabb emlékekkel újabb csalódást okoz önmagának. A test az elbeszélői én cselekedeteit is folyamatosan elbizonytalanítja, és egy füzet megvétele is komoly problémát, feszültséget okoz, akár a körülményektől függően is. Néha egy mozdulat, máskor egy gondolat indít el különféle asszociációs sorozatokat, tovább játszadozva az elmével. A megakadás mint szövegalkotó erő folyamatos, sokszor a traumával kapcsolódik össze, máskor egy emlékekkel, bár e kettő sokszor ugyanaz. Ezzel a személyes, belső háborúval leszámolva kellene eljutnia az ígért földre, Amerikába, azonban ez a vágy csak az antikváriumig ér el.

A szövegben továbbiakban is marad a lecsupaszított, naturálisan ábrázolt valóság, semmi színezés, körítés, csak a hús-vér való, a dögök eltakarítása az utakról, egy közömbös női arc, erőszak, egy golyó a homlokba, egymás után érkező emlékfoszlányok. A háború eszköztárának köszönhetően sok groteszk és abszurd jelenet töri meg az ember mindennapjait, és látószólag összefüggéstelenül, de kapcsolódnak egymáshoz, ezzel állandósítva a traumatizált állapotot: „most már nyakig belesüllyedt mindenki a szarba, és még mindig nincs vége, még mindig nem ért véget a süllyedés, mert errefelé még mindig a nemzeti címet pingálják a házak falára, ugyanazt a nemzet címet, amelyet szarral és gecivel kentek össze a háborúban, éppen ezért nem tud véget érni ez a háború, hanem egyre csak terjed, és lassan mindenhova elér, [...] szóval az első napon kellett volna faszokat rajzolni a tankokra, mert így utólag már teljesen hiábavaló és felesleges.” (104)

Az emlékezés folyamatát sokszor egy tárgy indítja el, vagy egy idegen, aki hasonlít valakire, vagy egy gondolat újra és újra – mint egy rossz gépezet – megszakítja az elbeszélés jelen idejét. Elsőre úgy tűnhet, hogy ez része ennek a már túlságosan is piedesztálra állított traumatizált elmének, azonban fokozatosan összeáll történetté, már amennyire ez lehetséges. Nem feltétlenül egészszé, de a zavaros részek, melyekhez nagyon szorosán és reflektálva egy személyes hangú elbeszélő kapcsolódik, koherens egységgé válnak. Nem elsősorban a háború kerül középpontba ezekben a részekben: a trauma elhallgatásának megfelelően emlékekről csak elvétele,

röviden beszél. Inkább az a kérdés, hogyan tud a háború emléke fennmaradni a mindennapokban. Nehéz azonban mindezek elmesélésére alkalmas embert, hallgatóságot választani, ezért is kezd olyan emberekkel – ápoló, öregember, török sofőr –, akikkel a kommunikáció nem éppen akadálymentes. Mintha szándékosan kapcsolódna a diszfunkcionális test a kommunikációkép telenséggel, és ha ez az állapot még nem lenne elég, mindehhez még az úttalanság, otthontalanság érzete is párosul. A tényleges hallgatóságon kívül olyan elbeszélői taktikát is választ, mellyel azt az érzést kelti, hogy folyamatosan fogva tartja a hallgatóságot. Nem helyez hangsúlyt a saját személyére, csupán a tény, hogy valaki meghallgatja, jelentheti, hogy nem őriült meg, hogy tényleg megtörténtek ezek az események, még ha az emlékezés folyamata át is írta mindezeket. Bár egyből feltehetnénk a kérdést, milyen élet ez: „...és amikor megint kialudt mellette egy utcalámpa, majd pedig nem gyulladt fel helyette egy másik, akkor arra gondolt, hogy aki egyszer megmenekült a halál torkából, többé már nem tartozik teljesen az élők világához.” (229)

A háború utáni élet eltér a megszokottól, ami akár olyan apróságokban mutatkozik meg, mint a Bazooka rágógumi, vagy a Cedevita italpor hiánya, melyek újbóli felbukkanása a háború előtti időket idézik meg, ahogyan a Céliával történő szakítás emléke is: „akkor ezzel a szakítással még egyszer át kellett élnie mindazt, amit a háború kitörése jelentett, vagyis újra el kellett vesztítenie valami fontos részét az életének”. (119) Mindent már csak „a repedések és a törések” (120) tartanak össze. Végig szépen felépített szimbólumrendszerrel játszik, mely sokszor jól illeszkedik az egyes részekhez, máskor viszont túl direkt, túl kézenfekvő megoldásnak tűnik.

A kötet nem tudatosan, de felkínálja a megnyugvás lehetőségét, habár ez az illúzió végig megmarad, okozhat ugyan csalódottságot, ha ezt várjuk el. Ez az illúzió azonban rendkívül hitelessé teszi a történetet, még az elcsépelet szimbólumok mellett is. *Amerika* és *A tenger* című fejezetek keretezik a történetet, és narrátor hős az elbeszélés végén azért utazik Splitbe, hogy „felülírjon magában egy történetet” (243), így nyitva hagyva a továbbiakat. Ez a fajta felülírás, az egyszerűség kedvéért nevezhetjük megnyugvásnak, a megbocsátás érzésével vegyül, hogy képes megbocsátani végre Újvidéknek az elhibázott évekéért. Régi ismerősei, Brazo és Od – akikkel dölgeltakarítóként dolgozott – szokásaihoz híven arra vágyik, hogy megigyon egy pálinkát és továbblépjen, ahogyan ők kezdték minden reggel a napot. „...jó lett volna, ha így ér véget, jó lett volna egy bácskai pálinkával befejezni ezt az egészet”. (258) Azonban mint már hangsúlyoztam, ez a befejezés nem lehetséges. A megnyugvás, a nyugalom tehát „...indokolatlan, mint a kagylóban a gyöngyszem” (141).

Az elbeszélői én végig középpontban van, és természetesen megfogalmazódik benne az emlékek felidézése kapcsán, hogy ki is ő valójában? Ezt a kérdést azonban elfelejtették feltenni neki, vagy nem is akarták firtatni, ahogyan azt sem, hogy akar-e egyáltalán háborúzni? A körülmények és hatásuk értékelése, átgondolása végig fontos szempontja a regénynek, mely talán kiindulópont az újraíráshoz.

Kezdett túl nagy csend lenni a szobában, és a pszichológus éppen arra gondolt, hogy nem kellett volna annyi vizet innia, mert érezte, hogy nem várhat tovább. Nem szokta megszakítani a beszélgetéseket, de amerikai akcentusával, mely még mindig kihallható volt, sűrű elnézéseket kért, és kiment. Nem lehetett nem hallani, ahogy vizek, hiszen csak úgy csobogott belőle, megszakíthatatlanul. Mire visszatért, páciense már nem volt sehol.